

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Simbolismul solstițiului de vară
Lecturi comparative**

Rezumat

coordonator: prof. dr. Ion Vartic

drd.: Iosefina Batto

Cluj-Napoca
2011

CUPRINSUL TEZEI

I. Introducere

II. Mitul. Cadre teoretice

II.1. Lecturi selective ale mitului

II.1.1. Abordarea sociologică și etnologică

Emil Durkheim, Marcel Mauss, Henri Hubert, Laura Levi Makarius, Rene Girard, Roger Caillois

II.1.2. Abordarea fenomenologică

II.1.2.1. *Antropologie culturală*: James Frazer, Lucien Levi-Bruhl, Rudolf Otto

II.1.2.2. *Antropologie structurală*: Claude Levi-Strauss

II.1.2.3. *Mitul ca semn lingvistic*: Julien Greimas, Roland Barthes

II.1.2.4. *Mitul ca simbol – mitanaliza*: Gilbert Durand, Northrop Frye

II.1.3. Abordarea hermeneutică

II.1.3.1. *Mitul din perspectiva istoriei religiilor*: Mircea Eliade

II.1.3.2. *Mitul - premisă a filosofiei*: Lucian Blaga, Ernst Cassirer, George Gusdorf

II.1.3.3. *Mitul – element constitutiv al istoriei culturii*: Jean-Pierre Vernant, Leo Frobenius, Oswald Spengler, Victor Kernbach

II.1.3.4. *Structuri narative ale mitului*: V.I. Propp, Mihai Coman, Dim. Păcurariu, Silviu Angelescu

II.1.4. Abordarea psihanalitică

Sigmund Freud, Carl Gustav Jung

II.2. “Formarea legendelor”

Arnold van Gennep, Mihai Coman, Victor Kernbach

II.3. Concluzii

III. Solstițiul de vară

III.1. Aspecte astro-temporale și semnificații generale magico-religioase

III.1.1. Floarea de sânziene și ceremonialul cununii

III.1.2. Culegerea buruienilor de leac

III.1.3. Mușirea cucului și a uliului

III.1.4. Dezlănțuirea spiritelor

III.2. Femeia și rolul său în practicile magice

III.3. Mituri și legende despre solstițiul de vară

III.3.1. Focul viu

III.3.2. Iarba fiarelor

III.3.3. Ferega

IV. Paralele mito-folclorice

IV.1. Creștinismul românesc – rezultat al sincretismului religios

IV.1.1. Substratul tracic (Bendis, Cotys, Kybele)

IV.1.2. Mitologie greco-romană (Ceres-Demeter, Proserpina-Persefona, Hecate, Luna-Selene, Diana-Artemis)

IV.1.3. Diana daco-romană

IV.1.4. Sânziana și Sf. Ioan de Vară

IV.1.5. Sărbătoarea Sânzienelor astăzi: periplu în Maramureș

IV.2. Creații folclorice

Ileana Simziana, Fiul vânătorului

V. Literatura – univers interpretativ al simbolisticii solstițiului de vară

M. Eliade (Isabel și apele diavolului, Noaptea de Sânziene, *Les trois grâces...*, Jurnal, vol. I, Memorii, vol. II)

Mihail Sadoveanu (Noaptea de Sânziene, 24 iunie)

VI. Concluzii

Bibliografie selectivă

CUVINTE CHEIE: sânziene, mit, ritual, sincretism, simbolism, resemantizare, niveluri de lectură, perspectivă comparată, interdisciplinaritate, Mircea Eliade, Mihail Sadoveanu

Prezenta lucrare răspunde întrebărilor de clarificare puse la începutul demersului critic: *De ce este cunoscută în popor drept Sărbătoarea Sânzienelor și nu a Sfântului Ioan de Vară? De ce ritualul nu se mai performează decât în arii izolate? De ce apar elemente de ritual dedicate atât soarelui, cât și lunii? Cum pot identifica metamorfozele succesive și care este elementul (re)generator care le determină?* Cele patru capitole dezvoltă într-o perspectivă comparativă fenomenele asociate solstițiului de vară în spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic vehiculate în domenii precum antropologie, mitologie, folclor, etnografie, literatură și religie.

Prin alegerea titlului, *Simbolismul solstițiului de vară*, lucrarea de față exprimă de la bun început interesul față de simbolistică. Ea nu este o monografie a Sărbătorii Sânzienelor, nici o cercetare critică a textelor literare care abordează această temă. Varietatea semnificațiilor unui moment temporal solstițial creează, prin apelul la simbol, un cadru propice de exprimare a înțelegerii fenomenului din multiple perspective: cea mitologică, cea folclorică și etnografică și cea literară. Astfel, fenomenul se regăsește în ipostaze diferite în contexte de înțelegere diferite.

Pluralitatea de semnificații intuită la un prim nivel de lectură a textelor din arii diferite despre *Sânziene* m-a determinat să identific elementele care permit variațiile interpretative, să aleg perspectivă de abordare a subiectului care să pună în valoare caracterul sincretic și să găsesc exemple concludente care să-mi susțină teoria (bibliografia folclorică și etnografică despre ritualul sânzienelor, cercetarea de teren realizată în Vișeu, analiza critică a textelor lui Mihai Sadoveanu și Mircea Eliade).

Consider că noutatea acestei cercetări este perspectiva comparativă a fenomenului care vine să ofere răspunsuri la fragmentele de informație vehiculate în domenii precum antropologie, mitologie, folclor, etnografie, literatură și religie, într-o pluralitate a registrelor de lectură dată de două atitudini complementare: pe de o parte, se regăsește atitudinea prin care se continuă vechiul mod de a percepe spațialitatea și materialitatea, pe de altă parte, se întrevede o nouă atitudine, care face ca oamenii să adopte o privire din exterior asupra realității lor, ca un meta-discurs despre ei înșiși.

Demersul interpretativ pornește dintr-o nevoie de clarificare conceptuală a termenilor. Confuzia între *lele* și *Sânziene* pusă pe seama unui singur atribut specific al acestora din urmă, acela de a se răzbuna pe cei care le nesocotesc sărbătoarea constituie punctul de plecare al discursului. Pentru a reda semnificațiile momentului solstițial am ales ca metodă studiul comparativ, punând în lumină aspecte mitologice,

folclorice și literare menite să ilustreze variatele manifestări de semnificație ale acestui moment temporal. Metamorfozele identificate la nivelul semnificantului au ca punct de plecare ancorarea în mitologic. În dinamica mentalităților văd mitul drept element generator de semnificație, supus transformărilor culturale și sociale. Manifestarea ritualică a mitului este vizibilă în practicile folclorice ocazionate de Sărbătoarea Sânzienelor și reprezintă un reper în afirmarea identității localnicilor. Mentalul colectiv produce texte orale în diverse forme (balade, descântece, basme), cu variate conținuturi, relaționate de simbolul solstițial. La nivel individual, atributele specifice devin elemente de compoziție a textului literar în operele unor autori precum Mircea Eliade și Mihail Sadoveanu. În acest context, operele lor solicită cititorilor niveluri de lectură diversificate.

O cauză specifică pluralității de semnificații este indefinirea temporală și cauzală. Din această perspectivă, vizualizez conceptual solstițiul de vară prin compararea palierului de semnificații aferente simbolisticii sale unor momente de maximă importanță în ergonomia vieții cotidiene: nașterea, nunta și moartea. În sens larg, semnificațiile identificate la nivel mitologic corespund nașterii. În zorii evoluției umane, mirarea și teama determină raportări diverse contextualizate social, politic și religios. Metamorfozele politice care determină schimbări uriașe la nivelul mentalului colectiv creează noi identități umane purtătoare de semnificații coroborate. Etnografic, ritualurile comportă detalii ce pun în valoare un univers al asocierilor, extrapolărilor și interpretărilor. Simbioza, asemenea unei căsătorii, îmbie la crearea unor cântece, balade, obiceiuri care prind viață și devin parte integrantă a comunității. Mecanismul constituirii identitare este, însă, unul supus prefacerilor și determină schimbări de percepție. Semnificația simbolică a solstițiului de vară capătă noi valențe odată cu translarea ei în universul ficționalității. Produs al imaginației, semnificantul aglomerează sensuri și își atribuie diverse roluri, criteriul estetic fiind predominant. Acesta este momentul morții conceptului generator de realitate în profan. Simbolurile solstițiale se îndepărtează de materialitate și devin elemente componente ale unui univers creator de sensuri estetice, de emoție artistică. Îmbrățișez, însă, teoriei lui Eliade, și consider literatura drept forță generatoare de sensuri primordiale. Ciclul poate fi din nou la început. Ruptura duratei profane prin participarea la constituirea sensului într-o realitate ficțională repetă comportamentul mitologic și permite reintegrarea într-un timp primordial.

Punctul de plecare al capitolului *Mitul. Cadre teoretice* îl constituie componentele interrelaționale, care folosite într-un discurs critic, obligă la o explicitare terminologică: sacru, profan, ritual, legendă, simbol. De aceea, sunt trecute în revistă acele perspective considerate necesar a fi explicate în cazul studiului aplicat pe texte literare ce urmăresc sau dezvoltă simbolistica solstițiului de vară. Prin urmare, mitul în percepții variate este elementul care stabilește relațiile și construiește, deconstruiește sau reconstruiește identități. Încercarea de a delimita terminologic accepțiunile conceptului de mit presupune, însă, o definiție a raportului dintre termenii care intră în relație: ființa umană și elementele prin care se definește mitul (sacru, profan, context socio-cultural).

Prin experiența interioară, ce poate lua forma revelației sau a examenului psihanalitic, individul încearcă să-și motiveze sensul existenței în lume. Termenii la care se face apel pentru a-și explica necunoscutele și temerile sunt *sacru* și *profan*, iar referirea la aceștia implică recunoașterea unei identități religioase. Relația om-divinitate, modul de percepere a realului de natură ireductibilă în lume influențează variantele interpretative. Mitul poate fi analizat dintr-o dublă perspectivă: este istorie sacră care, raportată la o anumită identitate religioasă, poate întemeia o societate și se constituie într-o caracteristică fundamentală a acelei realități sociale sau este o ficțiune, o iluzie, o istorisirea a ceva ce nu are un fundament real. Cele două accepțiuni ale termenului pot fi puse în relație cu evoluția mentalului social, care, începând cu secolul Luminilor, preschimbă identitatea religioasă într-una socială. În acest context, asistăm la un fenomen de demitizare a istoriei sacre și chiar de resemantizare, valori noi fiind alăturate celor vechi cu scopul de a spori iluzia și caracterul ficțional al mitului. Acesta preia funcția literaturii, iar realitatea ilustrată de el devine acum o meta-realitate, o reflectare de gradul al doilea, ale cărei acțiuni și personaje sunt rodul unui construct mental. Situația se schimbă în momentul în care literatura este privită drept o modalitate de recuperare a identității religioase. Ea își recâștigă astfel funcția primordială, cea soteriologică, iar povestea devine sinonimă cu mitul ca istorie sacră. Asistăm la o inversare a raportului: de-a lungul istoriei, mitul, o creație colectivă a mentalului social ce determină sentimentul apartenenței religioase și crearea unui imaginar comun la nivel de societate pe care se grefează imaginarul personal, este cel care suferă transformări radicale (supraviețuiri sporadice sau camuflări) în funcție de raportarea individului la propria sa identitate religioasă, în timp ce literatura își pierde statutul de ficțiune și își recâștigă funcția primordială, recuperatoare de sensuri existențiale.

Punctul de maxim interes al acestui capitol este catalogarea definițiilor date mitului într-un număr selectiv de lucrări teoretice din nevoia de a stabili legăturile existente între mit și anumite specii literare, între mit și literatură în general în abordări precum cea *sociologică și etnologică* (Emil Durkheim, Marcel Mauss, Henri Hubert, Laura Levi Makarius, René Girard, Roger Caillois), *fenomenologică* (James Frazer, Lucien Levi-Bruhl, Rudolf Otto, Claude Levi-Strauss, Julien Greimas, Roland Barthes, Gilbert Durand, Northrop Frye), *hermeneutică* (Mircea Eliade, Lucian Blaga, Ernst Cassirer, George Gusdorf, Jean-Pierre Vernant, Leo Frobenius, Oswald Spengler, Victor Kernbach, V.I. Propp, Mihai Coman, Dim. Păcurariu, Silviu Angelescu) și *abordarea psihanalitică* (Sigmund Freud, Carl Gustav Jung). Acțiunea este motivată de nevoia existenței unei baze teoretice care să confirme mecanismul constituirii imaginarului colectiv mitologic în straturi succesive.

Pentru ca acest lucru să fie posibil am ales să fac o comparație între mit și legendă deoarece confuzia terminologică existentă în cazul celor doi termeni se întemeiază pe faptul că aceste noțiuni au capacitatea de a narra evenimente explicative. Dar, în timp ce pentru mit, constantă constitutivă a individualității umane, narațiunea este mijlocul prin care se revelează arhetipul, adevărul absolut, modelul exemplar al umanității, pentru legendă, specie a genului epic popular, narațiunea este modul de expunere specific prin care sunt prezentate întâmplările într-o succesiune de momente. Distincția dintre cei doi termeni este operantă mai ales la nivel funcțional. Mitul, element permanent al actualității psihice, are un caracter explicativ. Reprezentând un instrument de cunoaștere, el justifică existența umană. Funcția gnoseologică și cea ontologică a mitului îi permite individului să-și explice lumea în raport cu fenomenele ei și să creadă în puterea întemeietoare a modelului exemplar. Nu la fel se întâmplă în cazul legendei. Caracterul ei explicativ ține de demonstrarea unui adevăr anume, propriu unei tradiții culturale a unui grup, nu de afirmarea lui. Din dorința de a se explica pe ei înșiși în raport cu semenii lor, oamenii uzează de narațiuni orientate prin intermediul cărora construiesc o realitate ficțională edificatoare. În acest fel, funcției de bază, cea estetică, i se adaugă valoarea gnoseologică creatoare de confuzii în clasificarea celor două noțiuni. Legenda alunecă așadar înspre periferia genului, depășind întrucâtva atribuțiile sale estetice. Momentul în care diferențierea terminologică este aproape cu neputință de efectuat este cel în care mitul își ascunde, la rândul său, funcțiile de bază, ele fiind camuflate în rutina istoriei. Evenimentele narate de el devin pentru individul ce nu-și

recunoaște posibilitatea de a trăi simultan în timpul sacru și în cel profan doar simple întâmplări cu valoare estetică, petrecute undeva la începutul civilizației.

În capitolul *Solstițiul de vară* urmăresc să conturez arealul aspectelor astro-temporale punând în lumină rolul femeii în practicile magico-religioase dedicate momentului. Dacă până în secolul al nouăsprezecelea, în relatările folclorice era încetățenită credința că sărbătoarea marchează vremea coacerii holdelor, în secolul următor ritualul a pierdut din semnificațiile funcțiilor sale. Ceremonialul performat în unele regiuni ale țării păstrează credințe potrivit cărora nerespectarea obiceiului ar putea primejdui recolta, dar, treptat, funcțiile originale se investesc cu noi atribute, iar manifestarea devine o petrecere a tineretului în general când se adună flori de sânziene și se fac din ele coronițe care împodobesc casele și porțile. Celebrată în 24 iunie, Sărbătoarea Sânzienelor, prin poziția solstițială a obiceiului, are valoare rituală în marcarea scurgerii timpului și invită mințile averse de necunoscut și misterios la întâlnirea cu mituri și legende specifice (focul viu, iarba fiarelor și ferega) descrise pe larg în lucrare.

Următorul capitol, *Paralele mito-folclorice*, surprinde comparativ mecanismul sincretismului religios în zona Carpato-Danubiano-Pontică, scopul fiind acela de a identifica substraturile panteonului trac și greco-roman, stratul creștin integrator și atotcuprinzător în perspectivă diacronică și sincronică și adstratul estetic corespunzător mentalului creativ popular în două basme (*Ileana Simziana* și *Fiul vânătorului*) care dezvoltă simbolistica solstițiului de vară. Pe teritoriul Daciei, Diana romană intră în sincretism cu Diana cea cu trei forme (zeitatea însumează atributele lui Artemis, zeița sălbăticiunilor, a vânătorii și a pădurii, Selene, zeița lunii și a feminității, și Persefona, stăpână peste morții din Hades, toate trei fiind asimilate triplei Hecate, zeiță pre-indoeuropeană a forțelor htoniene malefice și a vrăjitoriei)¹, care, la rândul ei, este rezultatul unui sincretism anterior importului ei în Dacia. Cele două zeițe fuzionate sunt asimilate lui Bendis, zeița tracă. Din aceste asimilări succesive se naște o nouă divinitate ce prezintă trăsături sincretice cu Nemesis, Iuno Regina, Bendis, Diana-Luna-Hecate, Hestia, Demeter, Persefona, conceptul principal care le unește fiind

¹ Corin Braga, **Religia Daciei la sfârșitul Antichității și începutul Evului Mediu**, conferință ținută cu ocazia Centenarului Al. Odobescu la Facultatea de Litere, Cluj-Napoca, noiembrie, 1995, publicată într-o formă revizuită în vol. Corin Braga, **10 studii de arhetipologie**, cap. *Culte religioase în Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, Colecția Discobolul, 1999, p. 53-79.

acela de zeiță a pământului roditor și hrănitor². Această continuitate religioasă a fost asigurată, mai ales, datorită procesului de transformare care a avut loc într-un mediu rural.

Rezultatul acestor fuziuni succesive marchează transformările suferite la nivel identitar. Mircea Eliade afirmă că “una din caracteristicile creștinismului țărănesc al românilor și al Europei orientale este prezența a numeroase elemente religioase „păgâne“, arhaice, câteodată abia creștinizate.”³ Noua religie numită de el „creștinism cosmic“ proiectează pe de o parte „misterul cristologic asupra naturii întregi, iar pe de altă parte, neglijează elementele istorice ale creștinismului, insistând, dimpotrivă, asupra dimensiunii liturgice a existenței omului în lume.”⁴ Prin urmare, consider că imaginarul colectiv păstrează aceste valori pre-creștine, care însumează semnificații atât dintr-un ceremonial dedicat soarelui, cât și dintr-un ceremonial dedicat lunii, sub numele de Sânziene pe care le amalgamează ritualului creștin dedicat sărbătorii Sfântului Ioan de Vară.

Cunoscută popular drept *Sânziene*, denumirea sărbătorii solstițiului de vară desemnează în limba română cel puțin trei categorii de realități mitologice, strâns legate între ele: *zâne*, spirite feminine plurale, individualizate în basme și în unele legende sub numele de *Iana Sânziana* și *Ileana Cosânzeana*; *florile denumite sânziene* (*Gallium verum*), de culoare galbenă și parfumate, care înfloresc în jurul solstițiului de vară; *numele sărbătorii populare*, închinată Sfântului Ioan Botezătorul. Semnificația inițială a obiceiului pare să fi fost transferul fertilității în dublu sens: vegetal și uman⁵. Femeile devin responsabile de belșugul recoltelor, iar în acest context, Sărbătoarea Sânzienelor reprezintă un demers magic menit să ajute coacerea, maturizarea în bune condiții a bobului, pregătind începutul seceratului. Granița temporală a solstițiului de vară relevă implicații la toate nivelele existenței. Se zice că în această perioadă se prădesc lupii și că, începând din această zi, cucul nu mai cântă⁶. De asemenea, este ziua în care soarele strălucește cel mai frumos deoarece de aici înainte începe toamna: plantele nu mai cresc, ci „dau îndărăt”, florile se veștejesc și își pierd mirosul; ziua începe să scadă;

² Vasile Pârvan, *Cultura getică* în **Getica**, București, Editura Meridiane, 1982, p. 65.

³ Mircea Eliade, **De la Zalmoxis la Gînghis-han**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 246

⁴ *Ibidem*

⁵ Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 268.

⁶ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Sânziene* în *Id.*, **Tipologia folclorului**, București, Editura Minerva, 1970, p. 376-378.

pe cer răsare „găinușa”⁷. Înfloritul sânzienelor indică și momentul favorabil pentru începutul cositului fânului⁸. Nu trebuie neglijat faptul că ziua de 24 iunie era socotită prielnică culesului buruienilor de leac, efectul lor benefic fiind maxim. Obiceiurile oraculare, diversele pronosticuri pentru sănătate, pentru a afla ursitul sau norocul la vite peste an, descântecul, la care se adaugă diverse superstiții (cine lucrează în această zi înnebunește; cine se scaldă riscă să se înece)⁹ imprimă acestei zile o notă de magie. Toată această dinamică a obiceiurilor specifice solstițiului de vară este oferită de dimensiunea diacronică limitată, rezultat al consultării selective a lucrărilor din literatura de specialitate.

Creștin religios, momentul solstițial este marcat prin sărbătorirea unui Sfânt care, în calendarul ortodox, este celebrat în mai multe perioade. Momentul de ruptură, de discontinuitate dintre cele două lumi, atribut specific al Sărbătorii Sfântului Ioan de Vară, corelează prin ritual disjuncția timp profan / timp magico-religios. Desfășurat în secvențe ce presupun alternarea ceremonialului religios atât în interiorului bisericii, cât și în afara ei, slujba de vecernie dăruiește spațiului profan încărcătură sacră.

Particularitatea ceremonialului dedicat solstițiului de vară constă în faptul că, în prezent, în calendarul creștin ortodox denumirea sărbătorii păstrează ambele nume. Acest fapt indică o constantă în dinamismul formelor culturale și sociale. În locul asimilării, fenomen natural în numeroase alte cazuri ale sărbătorilor creștine (ex. Sărbătoarea Crăciunului), ritualul performat cu ocazia solstițiului de vară pune în evidență sincretismul religios și importanța celebrării momentului printr-un ceremonial care îmbină elemente sedimentate din vechile culte pre-creștine cu cele creștin-ortodoxe. Celebrării vecerniei în cadrul căreia femeile înconjoară biserica incantând îi corespunde roata de foc învârtită de flăcări și bărbații locului, pe dealuri și pe malul apei. Am identificat aceste aspecte într-o cercetare de teren în Maramureș¹⁰ (2003, 2006, 2008), unul dintre ținuturile în care încă se celebrează ritualul în dubla sa ipostază, creștină și păgână, fără a fi un construct post-decembrist sau o reconstrucție modernă a elementelor sărbătorii de la începutul secolului al XX-lea. Fiind un studiu

⁷ Dumitru Pop, *Drăgaica* în *Id.*, **Obiceiuri agrare în tradiția populară românească**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 180.

⁸ Ion Ghinoiu, **Vârstele timpului**, București, Editura Meridiane, 1988, p. 265.

⁹ Tudor Pamfile, *Sânzienele în Sărbătorile de vară la români*, București, 1910, p. 98.

¹⁰ Din județul Maramureș, fac parte următoarele zone etnografice: Țara Chioarului, în partea centrală și sudică, Țara Codrului în partea de sud-vest, Țara Lăpușului, în partea de sud-est și Țara Maramureșului, denumit și „Maramureșul istoric”, în partea de nord și nord-vest.

aplicat, care presupune directă implicare auctorială, tonalitatea discursivă a prezentului text suferă schimbări. Am preferat înlocuirea persoanei a III-a auctoriale, neutre, cu cea I, deoarece, prin tehnica observației participative, actul perceperii realității etnografice este unul subiectiv, deoarece cercetătorul este, înainte de toate, un „cronicar”, în termenii lui Marc Augé, al cărui rol este de „a înregistra și de a fi martorul tradițiilor”¹¹. Prin analiza dinamismului faptelor culturale, am dorit să privesc în viața oamenilor care participă la ritual. Astfel, în capitolul *Sărbătoarea Sânzienelor astăzi: periplu în Maramureș* analiza se îndreaptă asupra modului în care identitatea locală este afirmată prin configurarea spațiului ceremonial (biserici de lemn), prin prezentarea unor figuri proeminente în economia satului, prin punerea în valoare a meșteșugurilor (veștminte, sculpturi) și a modului în care sunt adaptate noilor valori, la ce se renunță și ce este adăugat pentru ca acestea să fie viabile în perioada contemporană. În timpul cercetării cu scop științific, dimensiunea sincronică a culturii a fost redată prin interesul manifestat față de aspectul actual¹² al celebrării ritualului și al factorilor integranți¹³. Nu m-au interesat tradițiile trăite ca un construct cultural, așa cum se întâmplă în alte zone.¹⁴ Metodologic, pe teren, am utilizat metodele științelor sociale. Am folosit în special *metode interpretative*, care pun accent pe modul în care membrii comunității se raportează la tradiție. Cu ajutorul *tehnicilor calitative*, cum este interviul semi-structurat pe tema desfășurării ritualului de Sânziene, am dezvoltat subiecte sociale de actualitate precum migrația, perioada comunistă, structura socială contemporană. *Observația etnografică* a fost folosită în special pentru a înregistra modalitatea de desfășurare a ritualului. Am folosit *descrierea etnografică*, fundamentată de utilizarea tehnicilor specifice antropologiei vizuale (înregistrări video și fotografii) pentru a consemna morfologic elementele constituente ale ritualului și schimbările identificate în performarea ceremonialului dedicat solstițiului de vară.

În ceea ce privește elementul estetic, literatura populară consemnează istorisiri

¹¹ Marc Augé, *La memoire et l'oubli*, Seuil, Paris, 1989, p. 4.

¹² Am descris ceremonialul din ziua de 23/24 iunie 2003, 2006 și 2008 din satul Vișeu de Jos.

¹³ Am descris locații, persoane, obiecte de pe întreg arealul maramureșean cu scopul de a pune în valoare zona care adăpostește neîntrerupt obiceiul de Sânziene și a da o dimensiune reală a dinamicii tradițiilor, determinată de toate moștenirile culturale transmise, dar și de modificările sau inovațiile care apar în timp, în spațiu și în structurile sociale. Nu am privit cultura tradițională drept o realitate singulară, omogenă și statornică, ci drept una variată, complexă, în veșnică schimbare și transformare, un proces supus unei permanente construcții, deconstrucții și reconstrucții.

¹⁴ Într-o cercetare viitoare îmi propun să realizez un studiu comparativ între obiceiurile de Sânziene din Maramureș și alte zone etnografice în care ritualul a fost reconstruit cu scop precis, deservind interesele localnicilor în scop turistic sau politic.

cu privire la Sânzienne în două ipostaze: prin referire comparativă cu Luna, în legende care se focalizează pe atribute specifice cultului selenar și prin crearea unui model uman feminin, Ileana Cosânziana, prezentă în basme drept consoartă a arhetipului masculin, Făt-Frumos. Ambele ipostaze cumulează atributele specifice rezultate în mentalul colectiv prin sincretism religios. Pentru a ilustra această a treia categorie de realitate mitologică am supus analizei basmele *Ileana Simziana* și *Fiul vânătorului*.

În capitolul *Literatura – univers interpretativ al simbolisticii solstițiului de vară* urmăresc modalitatea în care, conceptual, Sânziennele își largesc sfera semantică în textele unor autori precum Mihail Sadoveanu și Mircea Eliade. Exhaustivitatea nu este una dintre ambițiile acestei teze, dar scrierile literare analizate surprind fenomenul resemantizării. Noaptea de Sânzienne permite și inspiră autorilor alegeri semantice care aranjează finalitatea estetică a scrierii ficționale. În acest context animalelor le este permis să cuvânteze asemenea oamenilor, unui profan i se admite prezența într-un ceremonial al vegetației, iar cerurile se deschid pentru a permite celor inițiați accesul la o lume în care sunt abolite categoriile Spațiu și Timp. “Se întâmplă ceva” devine fraza cheie cu care omul își definește sentimentele sale vizavi de această zi. Fascinația și frica domină deopotrivă. Miraculosul devine parte componentă a vieții cotidiene și este recunoscut ca atare. Literar este speculată starea de incertitudine, de nesiguranță. Personajele sunt întotdeauna împărțite în două categorii: cele care cred în puterea miracolului și cele care încearcă demonstrații raționale pentru a explica necunoscutul.

Sfera semantică largă a acestui mit, celebrare deopotrivă a Lunii și a Soarelui, refacere a androginiei cosmice de dinainte de momentul ființării, reprezintă un domeniu fertil pentru creatorul de literatură. Prin infinite combinații de sensuri acesta devine, la rândul său, făuritor de mituri, iar noile semnificații își găsesc loc alături de cele vechi. Literatura, prin urmare povestea, recuperează sensurile prime ale existenței și reprezintă pentru creator un act soteriologic.

Lucrarea de față este însoțită de o crestomație în care am selectat texte despre Sânzienne din literatura de specialitate (folclor și etnografie), texte din literatura populară și texte aparținând unor autori români. Modul de organizare vizează teoria expusă în prezentul demers analitic, conform căreia obiceiul sărbătorit în 24 iunie este un element cultural dinamic, perceput ca proces, cu forme de continuitate și discontinuitate, dintr-o perspectivă diacronică. Textele din literatura de specialitate, așezate în ordinea

cronologică a apariției lor, descriu comparativ și/sau morfologic substraturile panteonului trac și greco-roman și stratul creștin integrator și atotcuprinzător în perspectivă diacronică, în timp ce adstratul estetic vizează atât imaginarul creativ popular în legende, balade și basme, cât și realitatea ficțională care repetă comportamentul mitologic și permite reintegrarea într-un timp primordial în operele unor autori, selectați în număr de trei din raționamente de spațiu, aranjați alfabetic, precum Mircea Eliade, Mihail Sadoveanu și Fănuș Neagu.

Scopul alcătuirii unei asemenea crestomații are o finalitate didactică. Antologia de texte selectate, însoțite de scurte notițe biografice ale autorilor lor urmează a fi transformată în auxiliar curricular pentru o materie opțională la clasele a XI-a și a XII-a. Exercițiile care vor însoți textele vor dezvolta competențe specifice pentru mai multe niveluri și tipuri de lectură cu scopul de a aprofunda cunoștințele deja dobândite la Limba și literatura română.

Demersul prezent, prin surprinderea unui fenomen atât de complex precum simbolismul solstițiului de vară cu implicații în momentele social-rituale importante din viața indivizilor reliefează modul în care oamenii se regăsesc în toată această dinamică culturală, iar analiza dinamicii culturale reflectată în obiceiuri are în vedere atât structura, forma și morfologia ritualului, cât și relațiile generate la nivelul mentalului colectiv sau individual, revelate în contexte specifice.

ANEXĂ

Sânzienele. Crestomație

CUPRINS

INTRODUCERE

I. STUDII ETNOGRAFICE

Dimitrie Cantemir

Despre religia moldovenilor

Tudor Pamfile

Sânzienile

I.A. Candrea

Ferega

D. A. Vasiliu

[Focul viu]

Ion Mușlea

Sânziene (24 iunie)

Drăgaica (abrev. *d.*), (nr. 148)

Ileana Cosânzeana (nr. 145)

Mircea Eliade

De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul
Daciei și Europei Orientale

Adrian Fochi

Drăgaica (II, 108)

Sânziene (II, 106):

Mihai Pop

[Sânziana sau Drăgaica]

Valer Butură

Sânziene, Drăgaică (*Galium verum* L.)

Sânziene albe (*Galium mollugo* L.)

Sânziană de pădure, Vinariță (*Asperula odorata* L.)

Take Papahagi

Sânzienele

Ovidiu Bârlea

Drăgaica

Dumitru Pop

Drăgaica

Victor Kernbach

Drăgaică

Iana Sânziana

Ileana Cosânzeana

Sânziene

[Drăgaica]

[Sânzienele]

[Iarba fiarelor]

Sinteza optimă a zânei în Iana Sânziana sau divinitatea convertită

Ion Ghinoiu

Drăgaica

Dansul Drăgaicei

Steagul Drăgaicei

Târgurile Drăgaicei

Sânziana

Sânziene

Cununa de Sânziene

Moșii de Sânziene

Târgul de fete

Înfloritul ferigii

Sânzienele

Maturizarea timpului calendaristic la solstițiul de vară

Ivan Evseev

Drăgaica

Iana Sânziana

Inia Dinia

Sânzienele

Antoaneta Olteanu

Plante magice; plante de leac

Ferigă

Practici magice

Condiționarea temporală

Text și metatext. Structura descântecului

Ion Taloș

Drăgaica/Sânzienele

Feriga

Ileana Cosânzeana

II. LITERATURA POPULARĂ

Balade și cântece bătrânești închipuind Luna

Soarele și Luna

Sora Soarelui

Luna cere fratelui ei, Soarele, să-i facă pod peste mare, scară până la cer și biserică de ceară așezată pe mare

[Povestea Soarelui și a Lunei]

Soarele și Luna

Gemenii

[Soția necredincioasă]

Cucul și Sava

De ce cântă cucul numai până la Sânziene

Macul

Zânele bune

Ileana Simziana

Fiul vânătorului

III. LITERATURA ROMÂNĂ

Mircea Eliade

Noaptea de Sânziene

Jurnal

Memorii

Isabel și apele diavolului

Les trois grâces

Fănuș Neagu

Noaptea de Sânziene

Mihail Sadoveanu

Noapțile de Sânziene

24 iunie

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bibliografie selectivă

- Alexandru Andrei, *Valori etice în basmul fantastic românesc*, București, Editura Relief Românesc, 1979.
- Jurgis Baltrusaitis, *Metamorfozele goticului*, București, Editura Meridiane, 1978.
- Lucian Blaga, *Gîndire magică și religie*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Idem*, *Artă și valoare*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Idem*, *Orizont și stil*, București, Editura Humanitas, 1994.
- Idem*, *Spațiul mioritic*, București, Editura Humanitas, 1994.
- Idem*, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Editura Humanitas, 1994.
- Vasile Băncilă, *Duhul sărbătorii*, București, Editura Anastasia, 1996.
- Mihai Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
- Luc Benoist, *Semne, simboluri și mituri*, București, Editura Humanitas, 1995.
- Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Andre Boulanger, *Orfeu, legături între orfism și creștinism*, București, Editura Meta Silvestru, 1992.
- Roger. Caillois, *Mitul și omul*, București, Editura Nemira, 1997.
- Mihai Coman, *Izvoare mitice*, București, Editura Cartea Românească, 1980.
- Brian Davies, *Introducere în filosofia religiei*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Gille Dorflès, *Estetica mitului*, București, Editura Univers, 1975.
- Paul Drogeanu, *Practica fericirii*, București, Editura Eminescu, 1980.
- Emil Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Editura Polirom, 1995.
- Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978.
- Idem*, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, București, Editura Humanitas, 1997.
- Idem*, *Nostalgia originilor: istorie și semnificație în religie*, București, Editura Humanitas, 1994.
- Idem*, *Alchimia asiatică*, București, Editura Humanitas, 1991.
- Idem*, *Morfologia religiilor*, București, Editura Jurnalul Literar, 1993.
- Ivan Evseev, *Cuvînt - simbol - mit*, Timișoara, Editura Facla, 1983.
- Mircea Florian, *Misticism și credință*, București, Editura Minerva, 1993.
- Northrop Frye, *Anatomia criticii*, București, Editura Univers, 1972.
- Arnold van Gennep, *Formarea legendelor*, Iași, Editura Polirom, 1997.
- Rene Girard, *Violența și sacralul*, București, Editura Nemira, 1995.
- Wyn Griffith, *The voice of Wales*, London, British Council - Longman Green 1946.
- Constantin Ionescu Gulian, *Mit și cultură*, București, Editura Politică 1968.
- Georges Gusdorf, *Mit și metafizică*, Timișoara, Editura Amarcord, 1996.
- Mircea Herivan, *Argonauți pe marea cenușie*, București, Editura Eminescu, 1978.
- Victor Kernbach, *Mit, mitogeneză, mitosferă*, București, Editura Casa Școalelor, 1995.
- Julia Kristeva, *Problemele structurării textului*, în *Pentru o teorie a textului*, București, Editura Univers, 1972.
- Claude Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, București, Editura Științifică, 1970.
- Idem*, *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, 1978.

Iuri Mihailovici Lotman, **Studii de tipologie a culturii**, București, Editura Univers, 1974.

Bronislaw Malinosvki, **Magie, știință și religie**, Iași, Editura Moldova, 1993.

Horia Matei, **Enigmele Terrei**, București, Editura Albatros, 1978.

Idem, **O istorie a lumii antice**, Editura Albatros, 1984.

Marcel Mauss, Henri Hubert, **Teoria generală a magiei**, Iași, Editura Polirom, 1996.

Ulric Molitor, **Despre vrăjitoare și prezicătoare**, București, Editura Tomada, 1991.

Angelo Morretta, **Mituri antice și mitul progresului**, București, Editura Tehnică, 1994.

Helen North, **From Myth to Icon**, New York, Cornell University Press, 1979.

Rudolf Otto, **Mistica Orientului și mistica Occidentului**, Iași, Editura Septentrion, 1993.

Dionisie M. Pippidi, **Studii de istorie a religiilor antice**, București, Editura Științifică, 1969.

Vladimir Iakovlevici Propp, **Rădăcinile istorice ale basmului fantastic**, București, Editura Univers, 1973.

Idem, **Morfologia basmului**, București, Editura Univers, 1970.

Giani Rodari, **Gramatica fanteziei. Introducere în arta de a inventa povești**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.

Frithjof Schuon, **Despre unitatea transcendentă a religiilor**, București, Editura Humanitas, 1994.

Ion Șeuleanu, **Dincoace de sacru și dincolo de profan**, Tg. Mureș, Editura Tipomur, 1994.

Paul Ștefănescu, **Plante de vrajă**, București, Editura All, 1994.

Juan Martin Velasco, **Introducere în fenomenologia religiei**, Iași, Editura Polirom, 1997.